

til den danske Konge, og som nu findes i Nationalmuseets Antiksamling, hvor de hører til det samlede Museums værdifuldste Skatte. Man vidste fra Kunstammerets Protokol, at de var »fremskicket af Capitain Hartmand fra Athenen Anno 1688«, og Arkæologen P. O. Brøndsted paaviste i 1830, at de stammede fra Parthenon og ikke, som Protokollen opgiver, fra Dianatemplet i Efesos; men det er Dr. Bobés Fortjeneste at have udredt, hvem denne Kaptajn egentlig var. Hjemvendt fra Morea sendtes han i 1689 af det Ostindiske Kompagni som Guvernør til Trankebar for at slutte Fred med Stormogulen i Surate; ogsaa Skildringen af denne Rejse, der endte sørgeligt med Skibsforlis og Proces, er bygget paa hidtil ubenyttet Kildemateriale. Hartmann døde i 1695 kun 38 Aar gammel ombord paa den venetianske Flaade i Arkipelagos, under Deltagelse i en ny Tyrkerkrig. I hans Fødeby Heiligenhafen opsatte hans Arvinger et Epitafium over ham med Portrætbuste af den berømte Billedhugger Th. Quellinus.

I et Tillæg har den lærde Forfatter samlet en Mængde Oplysninger om andre Danskes Ophold i Venedig, fra Erik af Pommern til Frederik IV. Værket, der er udsendt paa Foranstaltning af Generalkonsul Hj. Hartmann, fremtræder i en sjælden smuk Udstyrelse, dog næsten over-illustreret. P. N.

Elisa Recke (1754—1833) efterlod ved sin Død 18 Bind Dagbøger. Af disse har tidligere kun et Uddrag været kendt, et Diktat til en Tjener. Ved et heldigt Tilfælde er nu to af Originalerne dukket op og bleven udgivet: *Elisa v. d. Recke, Mein Journal. Elisas neuaufgefundenen Tagebücher aus den Jahren 1791 und 1793—95*. Hrsg. und erläutert von Johs. Werner (Lpz. 1927), tilmeldt to som har særlig Interesse for os, fordi de bl. a. omhandler Forfatterindens Bekendtskab med Friedrich Christian af Augustenborg og i Tilslutning hertil med den holstenske Kulturkreds.

Elisa lærte Hertugen at kende i Pymont 1791 ved en Visit, som han aflagde hos hendes Søster, Hertuginen af Kurland; hun deltog i de intime Aftener som Hertugen arrangerede, idet han lod en af sine gamle Lærere fra Universitetet i Leipzig holde populærfilosofiske Forelæsninger med tilhørende Samtaler (t. Eks. om den filosofiske Stolthed ∴ om Aandsaristokrati). Hun beundrer trods sin egen Skepsis Hertugens ædle Optimisme m. H. t. Menneskeslægtens Udviklingsmuligheder, ligeledes hans gode Vilje til at være venlig, skønt hans Stivhed gjorde ham det vanskeligt. Da hun 1794 efter Indbydelse besøgte Hertugen paa Graasten og Als, fik hun Lejlighed til at beundre Danmarks

»vise« Regering, der havde alle Stænders Lykke som Maal. Derimod føler hun sig frastødt af det danske Flegma, Trægheden og Kulden. Forskellen fra de entusiastiske Tyskere er hende for stærk. I Tremsbüttel besøger hun Stolbergs. Luise Stolberg interesserer hende ved sin »kolde Fornuft«, men frastøder hende ved sine skarpe og haarde Dømme om andre. Bebrejdelsen gælder ogsaa Husets kvindelige Omgang. Om Kantianeren Prof. Reinhold og en fransk Emigrant, som hun træffer sammen med hos Stolbergs, fortæller hun morsomt. Franskmanden beklager sig højlydt over det ham uforstaaelige og latterlige i, at en ældre Filosof bliver Midtpunkt endog for de unge Piger. »Ceci ne peut arriver qu'en Allemagne«.

Statholderen Prins Carl af Hessen udvikler ved Taflet i Slesvig By okkultistiske Ideer for hende. T. Ex. at en Herre af hans Bekendtskab havde en Aand som Elskerinde og med hende havde avlet fire Børn. At Prinsen troede fuldt og fast paa Cagliostros overnaturlige Evner, maa have moret den fortrinligt begavede Elisa, saa meget mere som hun selv nogle Aar forinden havde afsløret ham offentlig som Svindler. Hun kendte Cagliostro fra Hoffet i Kurland. Prinsens Lettroenhed inspirerede hende til en Figur »in meinem neuen Schauspiel«, hvorom Udgifveren intet nærmere oplyser.

Desuden indeholder Dagbøgerne adskilligt til Illustrering af Tiden, som venteligt var, da Elisas Bekendtskabskreds strakte sig fra Tjenestefolkene til Kejserinden af Rusland, og hendes Interessesfære gik betydelig udover Privatlivets Grænser. Om Goethe, som hun har kendt, hører vi intet uden en skarp Kritik af Wilhelm Meister. Bogens Personer er hende ikke ædle og forbilledlige nok. Elisa er en ægte Rationalist. Hendes Religion fører kun til en Anerkendelse af Jesus som »der sanfte Menschenfreund«, der har bragt en »Glückseligkeitslehre«, men som forsaa vidt næppe synes væsensforskellig fra »der verehrungswürdige Menschenfreund«, Hertugen af Augustenborg, der ligeledes efter Evne gør Menneskene lyksalige. Men hun er tillige en ægte Sentimental, altid fuld af svulmende Følelser, paa Jagt efter »edle Menschen«, med hvem der kan sluttes »Seelenfreundschaften«. Ikke uden Grund omtalte Hertugen hende gerne med et Smil som »die teure Elisa«. Affektbetonede Epitheter var en af hendes Yndlingsudtryksformer.

Elisa tilhørte ved Fødsel, Giftermaal og Forbindelser højere og højeste Kredse, men synes at have haft nogle Vanskeligheder, fordi hun ansaas for »Demokrat«. Dagbogen indvier os i hendes politiske Ræsonnementer: Hun befandt sig bedst i intellektuelle

borgerlige Kredse, hvor hun havde mange Venner (Ex. Klopstock, Skuespilleren Schröder, den berømte Oplysningsmand Nicolai, endelig »Urania«s nu glemte Digter Tiedge, hvis Ry engang overstraaede Schillers). Adelen karakteriserer hun som udannet og dens selskabelige Liv som tomt.

Hvor plagsomt Hoflivet var hende fremgaar bl. a. af en levende Skildring af en Hoffest i Berlin under Frederik d. Stores Efterfølger. Galladragtens Tunghed, Trængselen af indbudte og uindbudte Gæster, Heden, Lugten gør, at hun kun interesserer sig for en Ting: en Stol at sidde paa. Politisk Parti tager hun ikke. Hun erklærer tværtimod at ville staa over Partierne. Hun klager over, at man i disse Revolutionstider ikke kan komme i noget Selskab uden at det politiske Problem: Aristokrat eller Demokrat strax sættes i Centrum. Selv tilstræber hun som Barn af det 18. Aarh. kun at være »ein wahrer Mensch«. Hun ræsonnerer imidlertid meget levende og forstandigt om adskillige sociale Spørgsmaal (Fyrstemagtens Problem, Kvindens Stilling o. l.).

Interessante er adskillige Paralleler med vor Tid. Saaledes de franske Emigranters paastaaede eller faktiske politiske Agitation i Udlandet, og — i Tyskland — Embedsafsættelser af politiske Grunde.

Udgiveren har haft Vanskeligheder at kæmpe med paa Grund af Elisas Mangel paa Orthografi, som særlig faar Betydning ved Navnene. Det gaar saa vidt, at der i Elisas *Bärbrun* muligvis skjuler sig en *Père Brun*. S. 160 findes et underligt Fuglenavn: *Daunpfaff* (= *Dompfaff*?). Hvis det er ægte, kræver det en Note. Noterne er, hvad det literære angaar, svage. Den berømte Historiefilosof, Aandshistoriker og Kritiker Herder betegnes kort som »Digteren« Herder. I Teksten forekomme en Række Titler paa Teaterstykker. Af alle disse gives der kun Oplysning om *Menschenhass und Reue*, maaske det eneste hvis Forfatters Navn melder sig af sig selv.

Udgiverens Indledning orienterer vel.

Carl Roos.

Af Højesteretsdommer, Dr. juris. Troels G. Jørgensen foreligger nu, i Tilslutning til hans Udgave af Ørstedes Skrifter og til hans tidligere Skrift om Ørsted som Dommer, en Ørsted-Biografi: *Anders Sandøe Ørsted, hans Liv og Arbejde* (1933). Den hidtil eneste større biografiske Skildring af Ørsted er L. Kochs i 1895 udgivne Bog, der trods en vis flygtig Behandling af Kildestoffet giver det rigtige og retfærdige Billede af den store Jurist og Embedsmands menneskelige Karakter, et Billede, rensat for de